

Skaistė Barkutė – humanitarinių mokslų magistrė, Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros doktorantė.

Moksliniai interesai: lietuvių literatūra (XIX a. ir XX a. pirmoji pusė), moralės filosofija ir literatūra, literatūros sociologija, literatūros teologija.

Adresas: Bangų g. 6-46, LT-00148 Palanga.

Tel. +370 ~ 675 78 262.

El. paštas: sbarkute@yahoo.it.

Skaistė Barkutė: Master in Humanities, PhD candidate in Humanities (Philology) of the Faculty of Humanities and Educational Sciences at Klaipėda University.

Research interests: Lithuanian literature (19th Century and first half of the 20th Century), moral philosophy and literature, literary sociology, literary theology.

Address: Bangų str. 6-46, LT-00148 Palanga.

Phone: +370 ~ 675 78 262.

E-mail: sbarkute@yahoo.it.

Skaistė Barkutė

Klaipėdos universitetas

(NE)SUPRANTAMASIS VYDŪNAS: BALIO SRUOGOS, JULIJONO LINDĖS-DOBILO IR VYDŪNO LITERATŪRINĖ POLEMIKA

Anotacija

Straipsnyje siekiama išryškinti Prūsų Lietuvos filosofo ir rašytojo Vydūno kūrybos recepcijos Lietuvoje ypatumus. Autorė pateikia Vydūno misteriją „Jūrų varpai“ recenzuojančių ir jo kūrybą aptariančių Lietuvos rašytojų Balio Sruogos ir Julijono Lindės-Dobilo literatūrinės polemikos analizę. Kontroversiška B. Sruogos recenzija į literatūrinę polemiką įtraukia ir patį misterijos autorių, taip išprovokuodama atvirą literatūrinį ginčą. Straipsnyje nuo probleminio klausimo apie Vydūno kūrinių sudėtingumą pereinama prie klausimo, kodėl B. Sruoga atsisakė profesionalaus kritinio kūrinių vertinimo ir atkakliai laikėsi nuomonės, kad Vydūno kūryba nepriimtina Lietuvos skaitytojui. Straipsnyje taip pat pristatoma, kaip po kelerių metų pasikeičia B. Sruogos pozicija Vydūno asmens ir jo kūrybos atžvilgiu. **PAGRINDINIAI ŽODŽIAI:** Vydūnas, Balys Sruoga, Julijonas Lindė-Dobilas, literatūrinė polemika, kritika, ironija.

Abstract

The article seeks to emphasize peculiarity of reception of the oeuvre of Prussian Lithuanian philosopher and writer Vydūnas. The author represents analysis of the literary polemic between Lithuanian writers Balys Sruoga and Julijonas Lindė-Dobilas. This polemic arose from B. Sruoga's sharp review written for Vydūnas's mystery play *Jūrų varpai*. Subsequently Vydūnas involves himself in to polemic with B. Sruoga which developed into direct literary controversy. The article discusses not only question about intricacy of Vydūnas's works but

seeks to answer the question: why B. Sruoga rejects professional critical evaluation of the play and insistently holds an opinion that Vydūnas's oeuvre is unacceptable for Lithuanian reader. The article also introduces how after a few years changed B. Sruoga's attitude in respect to Vydūnas's personality and his oeuvre.

KEY WORDS: Vydūnas, Balys Sruoga, Julijonas Lindė-Dobilas, literary polemic, critique, irony.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v19i0.1354>

Į v a d a s

Literatūros kritikas ir istorikas Jonas Grinius rašė: „Literatūrinė kritika yra viena painiausių problemų kiekvienoje tautinėje humanistinėje kultūroje“ (Grinius 1973, 4). Problema lemia daugelis veiksnių, iš kurių dabar paminėtina kritikų prigimtis, jų talentas, pasaulėžiūra bei estetinės nuostatos, taip pat pasirinktas žiūros taškas. Straipsnio tema – Vilhelmo Storostos-Vydūno (1868–1953) kūrinių recepcijos ypatumai Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos dialogo kontekste. Objektas – Balio Sruogos (slapyvardis Sirakuzinas, 1896–1947) ir Julijono Lindės-Dobilo (1872–1934) polemika 1921 m. literatūriniame žurnale „Skaitymai“ Vydūno kūrinių suprantamumo ir priimtino vertinimo atžvilgiu. J. Lindės-Dobilo straipsnis „Mintys ir pastabos, kaip Vydūnas suprasti“ pasitelkiamas kaip išeities taškas ir pozityvus Vydūno kūrinių vertinimo atvejis, tačiau šiame straipsnyje dėmesys kreipiamas į poleminio lauko dalyvių – B. Sruogos ir Vydūno – idėjų koliziją, bandant atskleisti B. Sruogos, kaip kritiko, „interpretavimo ir vertinimo negalios“ recenzuojant Vydūno „Jūrų varpus“, recenzijoje metonimiškai žyminčius visą Vydūno kūrybą, priešastis. Įdomu tai, jog analizuojama J. Lindės-Dobilo ir B. Sruogos recepcinė polemika vėliau transformavosi į B. Sruogos ir Vydūno, kuris atsakomuosius argumentus dėstė savo redaguojamame leidinyje „Darbymetis“ (leistas 1921–1925), atvirą literatūrinį ginčą, įtraukiant net Lietuvos švietimo ministeriją. Nors to meto spaudoje buvo galima išvysti ne vieną literatūrinę polemiką, tačiau ši išsiskiria tuo, jog demonstruoja, kaip per teksto suvokimo procesą gali atsiskleisti problemų, susijusių su skaitytojo suvokimo kontekstu, priešastys.

Kultūros reiškinių, literatūros kūrinio supratimo procese svarbus juose glūdinčios prasmės ir suvokėjo sąryšis, o ypač kai kalbama apie skirtingų kultūros, mąstymo tradicijų sankirtos lauką. Aušros Jurgutienės, analizavau-

sios Paulio Ricoeuro hermeneutikos koncepcijas, teigimu, interpretuojantis žmogus – tai supratimo sunkumą suvokęs žmogus, „nuolat sprendžiantis teksto struktūriškumo ir atskirumo, kontekstualumo ir vienkartiškumo mįslę“ (Jurgutienė 2013, 169). P. Ricoeuro teigimu, „vienam sąmonės srautui priklausančio įvykio neįmanoma kaip įvykio perkelti į kitą sąmonės srautą“, tačiau įmanoma perkelti patirties reikšmę (Ricoeur 2000, 27). Analizuojamų problemų, išprovokavusių literatūrinę polemiką dėl kūrinio nesuprantamumo, sprendimo paieška nuveda prie P. Ricoeuro atskleistos filosofinio ir mokslinio mąstymo skirtybės koncepcijos. Vydūnas – itin savito mąstymo asmenybė, kurio filosofinė ir religinė laikysena kūrinuose atsiskleidžia kaip liuteronų, krikščioniškojo misticizmo, indiškojo vedantizmo ir teosofijos idėjų sampyna. B. Sruoga – talentingas rašytojas, literatūros istorikas, literatūros ir teatro kritikas, publicistas, universiteto dėstytojas. Nors Vydūno angažuotumas sukurti tautinio identiteto, lietuvių tautos dvasingumo ir aukšto sąmoningumo lygio formavimosi koncepciją daugeliui autorių (Antanui Vaičiulaičiui, J. Lindei-Dobilui, Juozui Tumui, J. V. Girdvainiui, Gabrielei Petkevičaitei) kėlė susižavėjimą, kitų autorių ir kritikų (Ievos Simonaitytės, J. Kindaro, Vinco Bartuškos), tarp kurių buvo ir B. Sruoga, ši koncepcija buvo aštriai kritikuojama, kaip pernelyg idealizuota ir atitrūkusi nuo tikrovės, o kūriniai – dėl nesuprantamų alegorijų ir simbolių gausos.

Literatūrinės polemikos genezė

Tarpukario prozininkas, publicistas, kritikas J. Lindė-Dobilas (1872–1934) straipsnyje „Mintys ir pastabos, kaip Vydūnas suprasti“ rašė: „Įvertinimas gilesnio rašytojo dar ir kultūringose tautose sutinka daug sunkenybių <...>. Vydūnas toli gražu nesuprastas ir neįvertintas“ (Lindė-Dobilas 1996, 21)¹. Tai žodžiai iš atsakomojo straipsnio, kurį paskatino parašyti gana kandus kritinis B. Sruogos straipsnis (Sirakuzino slapyvardžiu) apie Vydūno misteriją „Jūrų varpai“ 1921 m. mėnesiniame literatūros ir kritikos žurnale „Skaitymai“ (kn. 5). Jaunas 25 m. kritikas Sirakuzinas (vienas iš Sruogos slapyvardžių) gana atvirai pareiškia, jog meno kūrinį jis privalęs vertinti pagal priimtino ir nepriimtino kriterijų. Vertinimą, koks turi būti meno kūrinys, kritikas straipsnyje pateikia kaip visuotinai pri-

¹ Šis J. Lindės-Dobilo straipsnis publikuotas „Skaitymuose“ (1921, kn. 10).

imtą principą, nuomonę grįsdamas psichologinėmis prielaidomis, kurios atskleidžia bekompromisę B. Sruogos poziciją. Supratimą kritikas aiškina įvesdamas tautinės psichologijos formos konceptą, tvirtindamas, jog „mes (lietuviai), kaip atskiros indyvidybės, be galo skiriamės vienas nuo kito mūsų psichologiniu turiniu, supratimais, pajautimais, būdo savybėmis – visumoj vis dėlto sudarome bendrinį psichologinį vienetą“ (Sirakuzinas [Sruoga] 1921a, 160). Tautos psichologinis visetas tampa vertinimo atskaitos tašku, t. y. nesutapus mūsų ir kūrinio autoriaus sąmonės turiniui, mes „norėdami tą indyvidybę suprasti, jau <...> turime nebe jos veikalus taikinti mūsų bendriniam pajautimų kriterijui, bet patys prie tos indyvidybės taikytis“ (Ten pat, 161). „Susitaikinimui“ (subjektyviam objektyvios informacijos įprasminimui – S. B.) nepavykus, teigia B. Sruoga, šio autoriaus kūrinys mums tampa nepriimtinas, netikslingas. Panašu, jog B. Sruogai ne tik kūrinys, bet ir paties Vydūno, kaip autoriaus, vertinimo atvejis atrodo problemiškas. Todėl kyla klausimas: kodėl toks talentingas ir didelės erudicijos žmogus, kaip B. Sruoga, Vydūno kūrinius pavadino nepriimtiniais ir net neinterpretuotiniais, nors dažnas lietuvių rašytojas ar kritikas (G. Petkevičaitė, A. Vaičiulaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, J. Tumas, Stasys Yla, J. Grinius, J. Lindė-Dobilas) juos laikė giliaprasmiai? Amžininkų atsiminimuose B. Sruoga buvo įvardijamas kaip audringo ir dramatiško, kartais gaivališko temperamento asmenybė, kurios emocinis impulsyvumas, pasak jį pažinojusiųjų, nesiderino su jo intelekto įžvalgomis. Gali būti, kad būtent B. Sruogos emocinis nepastovumas, impulsyvumas, ryškus individualizmas bei jaunas amžius iš dalies lėmė šį jo vertinimą. Skaitant ironija ir sarkazmu persunktą straipsnį, susidaro įspūdis, jog B. Sruogą erzino savita Vydūno pasaulėžiūra, mąstysena bei užsitarnauta išskirtinė vieta lietuvių (Prūsų ir Didžiosios Lietuvos) literatūroje. B. Sruogai kiekvienas Vydūno kūrinys tėra tik maža neužbaigta jo pasaulėžiūros dalis, todėl vertinant atskirą kūrinį reikėtų vertinti visą pasaulėžiūrą. Tačiau būtent mintis, su kuria J. Lindė-Dobilas sutinka, vadindamas ją raktu „slėpingai Vydūno kūrybai atrakinti“, B. Sruogai tampa pretekstu išsisukti nuo išsamesnio Vydūno kūrybos interpretavimo ir vertinimo, darant kvestionuotiną išvadą, jog mąstymas, kaip prigimties fenomenas, yra nevertintinas. Akivaizdu, B. Sruoga suvokia ir negali paneigti, jog Vydūno kūryba persmelkta savitos filosofijos, kuri suteikia kūrybai išskirtinumo, tačiau motyvuodamas jos nesuprantamumu atsisako adekvataus analizuojamo kūrinio vertinimo.

Skaitant B. Sruogos kritiką nuolat kyla klausimas: ar apskritai Vydūno tekstas toks nesuprantamas, ar tiesiog nepriimtinas B. Sruogai jo įvardyto lietuvių tautos psichologinio viseto kontekste? Jei taip, kodėl tuomet jis visgi imasi „Jūrų varpų“ analizės, negailėdamas kandžios (savi)ironijos(?), neigimo argumentais griaudamas (sąmoningai?) kūrinį iki pamatų: „Man jau praėjo tie laikai, kada ištikus žiemos vakarus praleisdavau, beprakaituodamas, spręsdamas visokias šaradas ir galvosūkius. <...> O kas iš to, kad aš darbuosiuos darbuosiuos, spręsiu spręsiu, <...> ir kas man laiduos, kad aš vis dėlto teisingai išsprendžiau? Juk „raktas“ knygos gale nepridėtas“ (Ten pat, 163). Algis Kalėda pažymi, kad charakteringa ironisto distancija, leidžianti žiūrėti per psichologinio atsiribojimo atstumą, susiformuoja asmenybei išgyvenant prieštaravimus tarp jos ir kitų bei užsidarant savo individualybėje (Kalėda 1984, 60). B. Sruoga, kaip emociingas individualistas, neretai konfliktuojantis su visuomene, taip pat buvo kritikuojamas dėl per didelio savos lyrikos specifiskumo ir nesuprantamumo. Ironija B. Sruogai leidžia atsiriboti ir patogiai slysti kūrinio paviršiumi, neužkabinant gilesnių jo prasmės sluoksnių, todėl visi svarstymai įgauna dialektinį pobūdį: kritikui drama atrodo lyg atitinkanti žanro reikalavimus („galima drąsiai spręsti, kad tasai dramatinis veikalas yra misterija“) ir kartu jų neatitinkanti, vienu metu pernelyg nuspėjama ir visiškai nesuprantama. B. Sruogos nuomonė dėl Vydūno kūrinių neatitikties misterijos žanro reikalavimams galėjo būti nulemta fakto, jog kritikas buvo vadinamas poetinės dramos kūrėju ir, anot J. Griniaus, „dramatinis žanras“ jam buvo arčiausiai širdies, todėl kritika dėl žanrinių neatitikimų laikytina gana adekvačia. Šiuo klausimu, rodos, sutiko ir J. Lindė-Dobilas. Jo nuomone, kūriniai parinkta netinkama forma, t. y. bandymas filosofinį traktatą įvilkti į poezijos apdarą.

Vis dėlto nei simbolistinės aspiracijos, nei mintys apie tautines dvasines vertybes nepadedą B. Sruogai žiūrėti Vydūno misterijoje nieko suprantamo, vertingo ar prasmingo. Kritikas pasigenda psichologinio pagrindo, nuoseklumo, jausmų raiškos. Jam tai – tik mistifikacija ir misticizmu pridengtos alegorijos, kurios, anot kritiko, visai čia netinka. Tiesa, alegorijos verčia daugiau mąstyti nei jausti, bet vis dėlto keista, kad alegorija – simboliui giminingas motyvas – kritikuojama būtent simbolizmo srovės atstovo. Nors jaunasis kritikas pripažįsta, jog pagrindinė kūrinio mintis – moralinių vertybių sklaida, religinių Vydūno nuostatų straipsnyje neįžvelgia. Viena vertus, tai galėjo lemti bandymas psichologiškai, emo-

cijomis ir jausmais suvokti mistiškumą. Kita vertus, tokį skeptišką nusiteikimą galėjo suformuoti tai, jog, anot J. Griniaus, B. Sruoga tautos dvasia, kaip substancija, netikėjo. Jam tautos sielos atvėrimas – tai tautos tveriantis gyvenimas (Homunkulus [Sruoga] 1915, 3). Tautos siela – ne turinys, bet psichologinė forma arba būdas, kaip lietuviai pergyvena tikrovės reiškinius (Sruoga 1957, 124–125). B. Sruoga lietuvių dvasios savitumo ieško lietuvių tautosakoje ir Lietuvos istorijoje, todėl jam tampa nesuprantamos Vydūno filosofinės–misticinės atvertys. Eliminavęs Vydūno pasaulėžiūros interpretacijos iš filosofinės perspektyvos galimybę bei atsisakęs interpretuoti alegorijomis kuriamas simbolines reikšmes, B. Sruoga Vydūno misterijoje nepajėgia (o gal nenori) išvelgti koherentiškumo, todėl jam „iki gyvų kaulų nuobodu“. Nors kritikas pripažįsta (ir, rodos, tuo tiki), jog „visa tai, turbūt, ką nors reiškia, Vydūnas be prasmės nerašys!“, ironiškai retoriniu klausimu „Kas turi noro spėti?“ atsiriboja nuo rimto vertinimo.

Atsakomajame straipsnyje J. Lindė-Dobilas sutinka su Sirakuzino paminėtu Vydūno kūrinių sudėtingumu bei filosofinio požiūrio specifiškumu, tačiau kūrinių perskaitymo kodą jis mato būtent religijos filosofijos perspektyvoje: „Davęs raktą, pats p. S. (Sirakuzinas – S. B.) kažkodėl juo pasinaudoti nenorėjo ir per tai, man rodos, ne kiek teapšvietė kalbamąjį dalyką. Veltui visą Vydūno įvertinimo sunkumą nori jis ant filosofijos istoriko pečių sukrauti“ (Lindė-Dobilas 1996, 21). Viena vertus, J. Lindėi-Dobilui idealistinės Vydūno idėjos buvo labai artimos, nes ir pats, anot Gintaro Lazdyno, V. Mykolaičio-Putino buvo vadinamas sąmoningiausiu idealistu, kūrusiu idealistinę kultūrinę lietuvių tautos koncepciją (Lazdynas 2009, 70), kūryboje ieškojęs tautos dvasios apraiškų. Remiantis P. Ricoeuro teorija, šis tarpusavio supratimas galėtų būti grindžiamas priklausymu tam pačiam reikšmės laukui (Ricoeur 2000, 87). Kita vertus, J. Lindė-Dobilas, kaip itin įvairiapusė ir intelektualiai asmenybė (kunigas, pedagogas, publicistas, rašytojas, literatūros ir kultūros kritikas), imasi detalesnės Vydūno tekstų analizės, atsisakydamas išankstinių nuostatų bei supaprastinto psichologizmo, kreipdamas supratimą, P. Ricoeuro terminais tariant, į grynai semantinę erdvę (Ricoeur 2000, 90). J. Lindė-Dobilas Vydūno tekstuose randa filosofijos, poezijos, misticizmo ir teosofinių idėjų sklaidos. Straipsnyje kartais sunku suprasti, ar J. Lindė-Dobilas daugiau žavisi Vydūnu filosofu ar Vydūnu poetu. Vienur, Vydūną statydamas į vieną gretą su Friedrichu Nietzsche, Levu Tolstojumi, jis giria lietuvių mąstytojo filo-

sofiją kaip kilnią lietuvių dvasios kvintesenciją, teigdamas, jog jo kūrinių negalima laikyti grožine literatūra. Tačiau jau kitur J. Lindė-Dobilas rašo, jog jį „Vydūnas poetas labiau sužavėjo nei Vydūnas filosofas“, nes pastebi Vydūno, kaip „tikrojo poeto“, požymius: originalumą, stiliaus savotiškumą ir, svarbiausia, jo kuriamą nuotaiką (Lindė-Dobilas 1996, 23). J. Lindės-Dobilo nuomone, norint suprasti tokį Vydūno kūrinių slėpinumą, reikia „turėti šiek tiek išauklėtą sielą“. Šis pastebėjimas suponuoja mintį, jog Vydūno kūriniams suvokti reikalingas ne tik tinkamai pasirinktas žiūros taškas, bet ir kultūrinis išprusimas. Net ir būdamas katalikų kunigas, tačiau „darbui atsidavęs su pietizmu“, J. Lindė-Dobilas apsiima paaiškinti Vydūno misticizmo savitumą (dėl nesuderinamų su krikščionyste idėjų) bei artimumą panteizmui. Priežastis, pasak J. Lindės-Dobilo, slypi skirtume tarp pačios misticizmo sampratos Prūsų ir Didžiojoje Lietuvoje. Pastarojoje katalikybė turi savo griežtai apibrėžtą pasaulį ir doktriną, sudarytą iš svarbiausių krikščionybės tikėjimo tiesų, nulemiančių tikinčiųjų požiūrį į gamtą tik kaip į Dievo kūrinį. Prūsų Lietuvoje liuteronybė to neturinti, todėl tikintieji patys ieško tiesos ir atsakymų į egzistencinius klausimus, gilindamiesi, anot J. Lindės-Dobilo, į pasaulį ir gamtos paslaptis (Ten pat, 26–27). Tačiau, priešingai nei B. Sruoga, kuris mano, jog lietuviams Vydūno kūryba nepriimtina, J. Lindė-Dobilas savo apmąstymuose apie misticizmą skirtį išreiškia tvirtą įsitikinimą, jog, nepaisant liuteroniško ir panteistiško tiesos ieškojimo kelio, Vydūno misticizmas lietuviu dvasiai išlieka artimas ir savas. Kreipdamasis į „kiekvieną apsišvietusį lietuvi“, J. Lindė-Dobilas stengiasi paskatinti lietuvių skaitytoją ne tik gilintis į Vydūno kūrinius, bet ir suvokti jų reikalingumą, vertę ir reikšmę. Pačiam rašytojui, derinančiam kalbos, literatūros ir filosofijos reikalavimus, nekyla abejonių dėl to, jog Vydūnas visais aspektais reprezentuoja lietuvių dvasią, todėl kviečia skaitant jo kūrinius pasirinkti tinkamą žiūros ir vertinimo tašką.

Vydūno ir B. Sruogos ginčo ypatumai

Vydūnas, peržvelgęs „Skaitymų“ kritikos skiltį, atkreipė dėmesį į ironiškus ir gana nekorektiškus S. B. (Sruogos) kritikos straipsnius. Jis jaučiasi įžeistas, todėl savo redaguojamame laikraštyje „Darbymetis“ rašo: „klausimas turėtų būti ne tas, ar aštriai ar švelniai „kritikuota“, bet kokią naudą tautai teikia tokie rašiniai“ (Vydūnas 1921, 53–57). Atsiliepiamą apie „Jūrų

varpus“ mąstytojas vadina neadekvačiu, nes S. B., nenagrinėjęs kūrinio turinio, rašo apie visą Vydūno kūrybą apskritai. Kalbėdamas apie idėjinio turinio reikšmę ir kūrinio suprantamumą, Vydūnas gana kategoriškas ir kiek nekuklus vertindamas savo kūrinį „Jūrų varpai“. Jo nuomone, kūrinys „neordinarus“ ir skirtas tiems, kurie „pribrendę“ jį suprasti ir įvertinti, todėl neturi taip paprastai patraukti skaitytoją. Autorius sakosi esąs nekaltas, kad misterija S. B. nesudomino, nes nebuvo rašyta vien jam, tačiau kaip kritikas, rašantis Švietimo ministerijos leidinyje, S. B. negalės spręsti, kas tautai priimtina ir svarbu, juolab šitaip pašiepdamas rašytojus. Įdomu tai, kad šis Vydūno straipsnis išprovokuoja dar kandesnį B. Sruogos straipsnį „Skaitymuose“². Jame B. Sruoga apgailestauja suklydęs dėl Vydūno, kurį laikęs teisingu ir sąžiningu. B. Sruoga apkaltino Vydūną iškraipius jo recenzijoje išsakytus teiginius ir objektyvius vertinimus, recenziją neargumentuotai pavadinus šmeižtu, o savo kūrinį taip sureikšminus, kad savo pozicijai apginti netgi kreipusis į Steigiamąjį Seimą. Šioje situacijoje galima įžvelgti į ambicijų karą įsitraukusius du talentingus rašytojus intelektualus. Vydūnas iš dalies buvo teisus dėl recenzijos neobjektyvumo, nes, kaip pats autorius pabrėžė, B. Sruoga atsisakė vertinti kūrinį. Atrodytų, teisingas buvo Vydūno priekaištas dėl meno naudingumo, bet jis, rodos, liko B. Sruogos nesuprastas. Vydūnas savo straipsnyje kalba apie kultūrinę sklaidą, etinę, estetinę, moralinę ir kitas funkcijas, kurias turėtų atlikti meno kūrinys (arba recenzija apie jį). Rašytojo nuomone, B. Sruogos recenzija nenaudinga todėl, jog, pirma, ji neatskleidžia realios situacijos, t. y. nepateikia adekvačios informacijos apie kūrinį, neinterpretuoja, neanalizuoja. Antra, ji parašyta nekorektiškai ir pašaipiai, kai B. Sruoga bando įrodyti, jog jis kalba apie meną dėl paties meno, negalvodamas apie jokią siaurą praktiškumą. Vydūno žodžiai neimplikavo praktinio aspekto, bet susirūpinimą dvasiniu individo ir tautos sąmonėjimu. Tačiau akivaizdu, Vydūno deklaravimas, kad kūrinys esąs skirtas tik itin aukštą savimonės brandos lygį pasiekusiam skaitytojui („Jūrų varpai“ stovi mūsų raštijoje pirmoj eilėj“), o Švietimo ministerijai teks stoti prieš istorijos teismą (kaip ir kreipimasis į Steigiamąjį Seimą), atrodo mažų mažiausiai neadekvatus ir netgi vertas B. Sruogos ironijos. Panašu, kad Vydūnas negalėjo susilaikyti neatsakęs į B. Sruogos išsakytus kaltinimus, todėl „Darbymečio“ ketvirtame numeryje trumpu straipsneliu dar kartą išreiškia susirūpinimą

² B. Sirakuzinas [Sruoga]. Ad Narrandum. *Skaitymai*, 1921, kn. 10, 87–92.

dėl Švietimo ministerijos neatsakingumo publikuojant nerimtų autorių tekstus, kurie ne tik neteikia naudos dvasiniam Lietuvos žmonių tobulėjimui, bet ir juos beatodairiškai klaidina (Vds. [Vydūnas] 1921, 45–47). Šiuo klausimu Vydūnas buvo teisus, nes, anot Vytauto Kubiliaus, „[k]ai kritika <...> atsisako vertinimo, <...> ji neatlieka savo pareigos literatūrai ir visuomenei, nes nei viena, nei antra negali gyvuoti be vertės kriterijų ir vertės jausmo“ (Kubilius 1990, 246).

B. Sruogos kritikos metamorfozės

1922 m. „Skaitymuose“ B. Sruoga, jau nebeprisidengęs slapyvardžiais, išsako savo nuomonę dėl lietuvių literatūros, kritikos ir įvairių literatūrinių ginčų (didžiausi jų – su Vaižgantu ir Vydūnu). Skelbdamas lietuvių „literatūros naujos gadynės“ atėjimą, jos pradžia rašytojas nurodo būtent ginčus su „senų tradicijų veteranais“ – Vaižgantu ir Vydūnu. Kaip įprasta, literatūros apžvalgoje B. Sruoga neapsieina be ironijos ir kandžių epitetų, tad Vydūno kreipimąsi į Steigiamąjį Seimą ir laikraštyje išreikštą pasipiktinimą juo pavadina tiesiog „isterika, subrendusia išbujojusioj savimeilėj“ (Sruoga 1922, 81–82). Jau ankstesnėje publikacijoje B. Sruoga prilygina Vydūną „įsigyvenusių papročių ir vertybių konservavimo amatininkui“, kuris nenori pripažinti, kad „gyvenimas iškelia naujus supratimus ir reikalavimus“ ir „<...> visuomenėj bręsta noras nebesitenkinti visokiomis geraširdėmis mizerijomis, o reikalauti galingesnės kūrybos“ (Sirakuzinas [Sruoga] 1921b, 87–90). Skaitant minėtuosius B. Sruogos tekstus, susidaro įspūdis, jog rašytojas visiškai nevertina Vydūno kūrybos ir jo pasaulėžiūrinių nuostatų. Juk, anot V. Kubiliaus, „iš kritikos straipsnio nesunku suvokti, koks autoriaus akiratis, koks jo žinojimo gruntas, ką yra skaitęs ir kokius pėdsakus paliko ta lektūra <...>“ (Kubilius 1990, 248). Tačiau buvo manančiųjų, kad B. Sruoga galėjo jausti nuoskaudą dėl jo kūriniių kritikos (Vydūnas 1921 m. „Darbymečio“ Nr. 1 kritikuoja lietuvių poetus, o B. Sruogą – dėl neaiškiai atlikto vertimo). B. Sruogos amžininkas Jurgis Blekaitis prisiminimuose rašė, kad šis, jausdamas pagiežą, tapdavęs itin pašaipiu ir negailestingu kritiku: „Žudanti pašaipta, atremta į žmogiškos menkystės pažinimą, logiškas atskleidimas ir naikinančiai aštriai išreikštas pasmerkimas, tikslūs smūgiai tiksliausia forma – visa tai krisdavo ant nusikalusiojo galvos“ (Grinius 1977, 66). Turint omenyje B. Sruogos cha-

rakterį ir jo staigų būdą, galima būtų daryti ir tokią prielaidą. Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į kitą, gana įdomų, faktą: maždaug po trejų metų nuo minimos recenzijos pasirodymo B. Sruogos nuomonė apie Vydūną ir jo kūrybą kardinaliai pasikeitė. 1925 m. kritiniame straipsnyje „Lietuvių literatūros bruožai“ Vydūną jis įvardija kaip vieną iš keturių „ypatingai raiškių figūrų“ (Sruoga 2001, 121). Pristatydamas Prūsų Lietuvos mąstytojo kūrybą B. Sruoga ne tik išvardija kūrybinės raiškos sritis, bet ir įvertina jo, kaip filosofo, simbolisto ir mistiko, sugebėjimus, su pagarba primindamas, kad Vydūno kūrybinė atrama – „Lietuvos žila praeitis“, iš kurios jis semiasi galybės ir tautinės ideologijos. Savo išvalgas B. Sruoga įrėmina jausmingu Vydūno kūrybos apibendrinimu, kuriame pagrindiniu elementu tampa ta pati misterija, 1921 m. taip aštriai kritikuota recenzijoje. Dabar skaitytojas aiškiai girdi tai, apie ką seniau rašė tik pozityviai Vydūną vertinę autoriai:

Tą praeitį vaizduoja kaipo nelyginant tolimą varpą, bešaukiantį pakilti lietuvių tautą į dvasios kultūros aukštybes. Kultūros, kurioj svarbų vaidmenį vaidina senovės lietuvių religinių įsitikinimų ir krikščionybės sintezis. <...> Vėlyvesniuose raštuose jo mistika išsikelia į tokias aukštybes, kur sudvasintu oru, atrodo, tik pašvęstieji ir prakilnieji tegali alsuoti. Vydūnas lietuvių literatūroj ir kultūroj varo visai savistovų savaimingą barą (Ten pat).

1928 m.³ straipsnyje „Naujausioji lietuvių literatūra“ B. Sruoga, aptardamas daugelio lietuvių autorių kūrybą, ypač daug dėmesio skiria keturiems rašytojams, kuriuos vadina „stambiausiomis lietuvių literatūros figūromis“ (Sruoga 2001, 524) (tarp jų – 1922 m. ironiškai kritikuoti Vaižgantas ir Vydūnas). Šiame tekste Vydūnas pristatomas kaip išskirtinė asmenybė su „savo kultūros tradicijomis“, pasaulėžiūra ir rūpesčiu dėl Prūsų lietuvių tautinio atgimimo. Straipsnyje pristatomų kūrinių vertinimas ir idėjos išskleidimas kardinaliai skiriasi nuo ironija persunktos kritikos, išsakytos 1921–1922 m. „Skaitymų“ žurnale. B. Sruoga pristato ne tik Vydūno grožinę, bet ir savitą filosofinę kūrybą, išryškindamas Prūsų mąstytojo asmenybės bruožus:

Vegetarijonas, asketa, moralistas, atsiskyrėlis <...>. Jo pasauliožvalga ir gyvenimo būdas uždeda stiprią filosofiską atspaudą jo raštams. <...> Tačiau jo filosofiški veikalai dėl jų aukštai meniško stiliaus galėtų būti laikomi ir literatūros kūriniais. <...> Jo poetiniai kūriniai – pilni gilios filosofinės minties, aukštos moralės (Ten pat, 354).

³ Data spėjama.

B. Sruoga pripažino, jog Vydūno kūryba dėl filosofinio kolorito nėra lengvai suprantama, juolab kad ji dar ir gana neįprasta Didžiosios Lietuvos skaitytojui. Nepaisant šio specifiškumo, nebuvo galima nepripažinti, kad Vydūno kūriniam filosofinė mintis suteikė modernumo, idealistinės aspiracijos – tautinio kryptingumo.

Išvados

1921 m. recenzuodamas Vydūno misteriją „Jūrų varpai“ B. Sruoga-Sirakuzinas pareiškė: „nuo Vydūno misterijos įvertinimo tenka atsisakyti“. Šis gana keistas ir neprofesionaliai skambantis talentingo rašytojo ir kritiko požiūris buvo palydėtas Vydūną ginančiais ir pasipiktinimo kupiniais (paties misterijos autoriaus) straipsniais. Recenzija nustebino (stebina dar ir dabar) ne tik savo pašaipia retorika, aštriu sarkazmu, bet ir autoriaus vengimu atlikti kritiko pareigą. V. Kubiliaus teigimu, pagrindinė kritikos užduotis – įvertinti kūrinį. Todėl, nors ir kaip B. Sruoga stengėsi įrodyti, kad Vydūno pasipiktinimas neadekvatus ir nelogiškas, darytina prielaida, kad Vydūnas buvo teisus sakydamas, jog tokios recenzijos skaitytoją tik klaidina ir nėra naudingos visuomenės švietimui. Perskaičius B. Sruogos ir J. Lindės-Dobilo recenzijas, buvo keliamas klausimas ne dėl to, ar Vydūno misterijos neįveikiamai sudėtingos ir nepaskaitomos, ieškant priežasčių, bet kodėl vienas iš kritikų (būtent B. Sruoga), kurio požiūris daugeliu atvejų netgi sutapo su Vydūno skelbiamomis tautinio atgimimo idėjomis, atsisakė vertinti kūrinį dėl jo nepriimtumo. Viena vertus, B. Sruoga, atsisakęs nuodugnios analizės, rizikavo pasirodyti nekompetentingu kritiku, antra vertus, pašaipia retorika jis, atrodo, buvo pasiryžęs pristatyti Vydūną kaip padidėjusios savivertės ir didybės idėjų apimtą kūrėją, kurio kūryba nepriimtina lietuvių skaitytojui. Tačiau tik analizuojant kūrinį suvokiamas kūrinio savitumas ir vertė, nes, anot P. Ricoeuro, kūrinio supratimas – tai jo judėjimo atkartojimas nuo to, ką jis sako, prie to, apie kalba (Ricoeur 2000, 101). Pasirinkta B. Sruogos pozicija galėtų būti traktuojama dvejopai. Gali būti, jog dėl savo impulsyvaus charakterio ir jautrumo svetimai kritikai B. Sruoga, net nesistengdamas atverti daugiasluoksnės kūrinio sandaros, sąmoningai užsipuola Vydūną, taip tarytum norėdamas atsisteisti bei įteigti skaitytojui, jog Vydūno darbai nuobodūs, nesuprantami ir menkaverčiai, dėl turinio ir formos miglotumo neturintys nei literatūrinio, nei

idėjinio svorio. Tačiau tokią kūrinio recepciją galėjo lemti ir B. Sruogos minėtas psichologinis veiksnys. Tai – neaiškumo problema ir nesusikalbėjimo situacija, nesuteikianti nė vienam kalbėtojų normatyvinės reikšmės pirmumo. Vydūno alegorinis kūrinys neturi tiesioginės reikšmės ir jam interpretuoti reikalingas atitinkamas filosofinis pasaulio matymas. Komunikacinės situacijos tarp B. Sruogos ir Vydūno metu nesusipratimas kilo ne dėl to, jog kūrinys pasirodė neaiškus ar nesuprantamas (nors ir sudėtingas), bet buvo nulemtas išankstinio B. Sruogos nusistatymo ir konkretaus jo suvokimo konteksto; jam tiesiog nepriimtinas taikymasis prie autoriaus, jo pasaulėžiūros ir faktas, jog kūriniui negali būti pritaikyti bendri vertinimo kriterijai, juolab kad B. Sruoga, būdama išsilavinęs ir talentingas kritikas, perpranta Vydūno kūrinių filosofinį specifiškumą, kuris, kaip pats teigia, jam yra svetimas. Taip B. Sruoga krypsta į solipsizmą ir, turėdama savo aiškiai apibrėžtą vertybių sistemą, neatranda savo santykio su gyvenime egzistuojančia nuomonių įvairove (Jurgutienė 2012).

Vėlesniuose straipsniuose, atsisakęs kandžios ironijos, išankstinio nusistatymo ir nepamatuotų principų, B. Sruoga apie Vydūną išsako tai, ką miglotai įvardijo ir ko nenorėjo atvirai pripažinti „Jūrų varpų“ recenzijoje: norint „atrankinti“ filosofo (koks buvo Vydūnas) kūrybą, reikia stengtis suprasti jo asmenybės savitumą, pasaulėžiūrą, o suvokus esamo teksto kitoniškumą, praplėsti savo patirtį ir savimonę. Kritiniuose straipsniuose (1924–1929) B. Sruoga jau gana objektyviai pristato Vydūno kūrybą kaip giliąprasmę, akcentuodamas filosofinį ir religinį–mistinį jos pobūdį bei itin ryškų moralinį imperatyvą, taip įrodydamas savo, kaip intelektualaus kritiko ir literatūros istoriko, kompetenciją.

Literatūra

- Homunkulus [Sruoga] – Homunkulus [Balys Sruoga]. Skeveldros. *Lietuvos žinios*, 1915, nr. 55, 2–3.
- Lindė-Dobilas 1996 – Julijonas Lindė-Dobilas. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. Vilnius: Vaga.
- Sirakuzinas [Sruoga] 1921a – B. Sirakuzinas [Balys Sruoga]. *Skaitymai*, kn. 5, 160–167.
- Sirakuzinas [Sruoga] 1921b – B. Sirakuzinas [Balys Sruoga]. Ad Narrandum. *Skaitymai*, kn. 10, 87–92.
- Sruoga 1922 – Balys Sruoga. Keli žodžiai. *Skaitymai*, kn. 17, 81–88.
- Sruoga 1957 – Balys Sruoga. *Raštai*, t. 6. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Sruoga 2001 – Balys Sruoga. *Raštai*, t. 7. *Literatūros kritika 1924–1929*. Vilnius: Alma littera, 2001.

Vydūnas 1921 – Vydūnas. Mūsų raštija. *Darbymetis*, nr. 3, 53–57.

Vds. [Vydūnas] 1921 – Vydūnas. *Darbymetis*, nr. 4, 45–47.

Grinius 1973 – Jonas Grinius. *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje I*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija. Prieiga internetu: <http://www.prodeoetpatria.lt/index.php/lkma/291-jonas-grinius-veidai-ir-problemos-lietuviu-literaturoje-i> (žiūrėta 2015-08-14).

Grinius 1977 – Jonas Grinius. Balys Sruoga – dramų rašytojas. *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje II*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija. Prieiga internetu: <http://www.prodeoetpatria.lt/files/pdf-straipsniai/Grinius-Veidai-ir-problemos/JONAS-GRINIUS-Balys-Sruoga%E2%80%94dramu-rasytojas.pdf> (žiūrėta 2015-05-15).

Jurgutienė 2012 – Aušra Jurgutienė. Skaitytojo atsako kritika: Stanley E. Fish. *Colloquia*, nr. 28, 13–30. Prieiga internetu: http://www.lti.lt/failai/Nr_28Colloquia_Str_Jurgutienė.pdf (žiūrėta 2015-03-23).

Jurgutienė 2013 – Aušra Jurgutienė. *Literatūros suvokimo menas: hermeneutikos tradicija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Kalėda 1984 – Algis Kalėda. *Komizmas lietuvių tarybinėje prozoje*. Vilnius: Vaga.

Kubilius 1990 – Vytautas Kubilius. *Problemos ir situacijos*. Vilnius: Vaga.

Lazdynas 2009 – Gintaras Lazdynas. Julijonas Lindė-Dobilas, kurio niekas necitavo ir niekas neskaitė. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 8, 70–77.

Ricoeur 2000 – Paul Ricoeur. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Iš anglų k. vertė Rasa Malinauskaitė, Gintautė Lidžiuvienė. Vilnius: Baltos lankos.

Skaistė Barkutė

INCOMPREHENSIBLE VYDŪNAS: THE LITERARY POLEMIC AMONG BALYS SRUOGA, JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS AND VYDŪNAS

Summary

The article seeks to emphasize peculiarity of reception of the oeuvre of Prussian Lithuanian philosopher and writer Vilhelmas Storosta-Vydūnas (1868–1953). The author represents analysis of the literary polemic between Lithuanian writers Balys Sruoga (1896–1947) and Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934). The polemic arises from B. Sruoga's (by pseudonym Sirakuzinas) review written for Vydūnas's mystery play *Jūrų varpai* in the literature magazine *Skaitymai* in 1921. This review which is written by invoking sharp irony qualifies the play rather negatively. Despite the denied comprehensive analysis of the mystery play, B. Sruoga concludes that Vydūnas's writings are dense so unacceptable for Lithuanian reader. After B. Sruoga's review was published, J. Lindė-Dobilas assumed to defend creative works of Vydūnas. He writes a responsive article about whole

Vydūnas's oeuvre. He argues that works of Vydūnas are of special philosophical nature and very important for Lithuanian reader. Vydūnas also decides to fend his writings and injured dignity. He expresses his resentment in the newspaper *Darbymetis* (published and edited by Vydūnas in 1921–1925). The articles of Vydūnas where he criticizes young reviewer Sirakuzinas for his disrespect to well-known writers and Lithuanian reader, provoke another sharp B. Sruoga's responsive articles. This paper discusses not only question about intricacy of Vydūnas's works but seeks to answer the question: why B. Sruoga rejects professional critical evaluation of the mystery play and insistently holds an opinion that Vydūnas's oeuvre is unacceptable for Lithuanian reader. Moreover, subsequent B. Sruoga's texts about Lithuanian writers allow us to find out totally changed his attitude in respect of Vydūnas as individual and writer. Just after four years B. Sruoga names Vydūnas as one of the four foremost writers in Lithuania. The shift of B. Sruoga's attitude might be treating as misunderstanding of communicative situation among B. Sruoga and Vydūnas. The reason of this misunderstanding lies in the prejudice and particular perceptive context of B. Sruoga but not in the intricacy of Vydūnas writings. However, later B. Sruoga forsakes his irony and sarcasm, and presents Vydūnas's oeuvre respectfully highlighting its philosophical character and moral imperative. Thereby, B. Sruoga proves his professional expertise as reviewer and literary historian.